ISSN 1899-9018
Nr indeksu 371416

сами о собі
сами о себе
самі про себе
самі пра сябе
samiosobie
miesięcznik społeczno kulturalny /160/ marzec 2022

Падляшская зямля дыхае святасцю

Амаль два гады таму назад, 25 ліпеня 2020 года, у манастыры св. Кацярыны ў Залешанах адбылася кананізацыя 79 мучанікаў з вёскі Старыя Пухалы (вазакоў), Шпакі, Волька Выгоноўская, Залешаны і Зане. Пасля заканчэння другай сусветнай вайны аддалі яны сваё жыццё за праваслаўную веру. Зімою 1946 года загінулі з рук польскага ўзброенага падполля з атраду капітана Рамуальда Райса псеўд. „Буры”. Другога лютага 2022 года вернікі з Браньска і навакольных вёсах ды паломнікі сабраліся ў храме св. Сімяона Стоўпніка, каб памаліцца да мучанікаў занеўскіх і шпакоўскіх.

Гэтая новая, прыгожая царква была пабудаваная па ініцыятыве мітрапаліта **Васілія** (**Дарашкевіча**), стараннем настаяцеля малешоўскага прыхода а. **Васілія Негерэвіча** і яго наступніка а. **Георгія Харытанюка**. Праваслаўных верных у гэтым горадзе з багатым мінулым засталося цяпер няшмат. **Валянціна Такаюк**, жыхарка Браньска, актыўная прыхаджанка, удзельніца урачыстасцяў, гаворыць пра праблемы, з якімі мусіць змагацца праваслаўная супольнасць: – Калі некалькі дзесяткаў гадоў таму назад пераехала я жыць ў Браньск, нас было 15 сем’яў. Час ішоў, а нас было ўсё менш і менш. Цяпер у самім Браньску толькі восем праваслаўных дамоў, а у маіх родных Свірыдах дзевяць (у 1960-ыя гады было іх яшчэ 30). Да канца дзевяностых маліліся мы ў старой, драўлянай царкве, будынак якой быў калісьці школай. Цяпер у нас новая царква, з якой вельмі цешымся і якою ганарымся. Мы малая, але дружная супольнасць. Яшчэ больш нас з’яднала будова царквы.

Спадарыня Валянціна Такаюк некалькі дзесяткаў гадоў кіравала Домам сацыяльнай дапамогі ў Браньску. Як мала хто ведае праблемы гэтай зямлі. Яе продкі ад вякоў былі з ёю звязаныя. Заўсёды актыўныя ў жыцці тутэйшай супольнасці, былі людзьмі веруючымі і царкоўнымі. Бацька спадарыні Валянціны **Аляксандар Колас**, падобна як дзедка **Афанасій**, быў вясковым летапісцам. Збераглося некалькі дзесяткаў рукапісных сшыткаў з іх занатоўкамі ў форме дзённіка, якія ахопліваюць гады 1932-1997. У будучыні пастараемся крыху прыблізіць іх змест.

Падчас сустрэчы ў Браньску спадарыня Валянціна Такаюк сказала нам яшчэ: – Нарадзілася я ў Свірыдах, якія знаходзяцца два кіламетры ад Занёў. Там пасля вайны здарылася трагедыя. У нашай вёсцы, колькі памятаю, шмат гаварылася пра крыўду нашых суседзяў. Праваслаўныя жыхары Занёў былі людзьмі ўбогімі, якія зусім не ангажаваліся ў палітычнае жыццё. Яны проста змагаліся за свой быт і хлеб штадзённы. Таму расказы пра тое, што мясцовае насельніцтва супрацоўнічала з СБ трэба адносіць да казак.

Як сведчаць дадзеныя з „Іспаведных ведамасцяў" браньскага праваслаўнага прыхода, у 1910 годзе ў Занях жыло 166 праваслаўных жыхароў, у суседніх Свірыдах – 312, а ў Браньску – 173 асобы. Некалькі праваслаўных семяў пражавала і ў іншых мясцовасцях – Залускіх, Алексіне, Кліхах, Патоках, Кальніцы, Даманове, Керсноўку, Рудцы, Алендах, Галёнках і Анацках. У 1910 годзе ўвесь браньскі, праваслаўны прыход налічваў 879 вернікаў.

У міжваенны час браньскі прыход быў ліквідаваны і далучаны да філіяльнага прыхода ў Малешах. У 1936 годзе мураваны храм у Браньску польскія ўлады разабралі і толькі ў перыяд нямецкай акупацыі браньшчане змаглі адапціраваць пад храм стары, драўляны школьны будынак. У 1942 годзе, калі настаяцелем малешоўскага прыхода быў а. Іаан Бандалоўскі, у Малешах пражывала 507 праваслаўных жыхароў, Браньску – 124, Буйнове – 261, Свірыдах – 249, Шпаках – 184, Занях – 169, Хаеве – 102, Фэрме – 79 і Керсноўку – 45 асобаў. Увесь малешоўска-браньскі прыход налічваў тады 1852 вернікаў. Сёння іх тут не больш 200 чалавек.

Столькі гістарычных фактаў пра даўняе праваслаўнае насельніцтва браньскай зямлі, вернемся яшчэ да лютаўскіх урачыстасцяў.

Святую літургію ў бранскай царкве ўзначаліў а. **Андрэй Якімюк**, настаяцель прыхода ў Дубічах Царкоўных. З ім служыў а. **Марк Якімюк**, настаяцель прыхода ў Малешах ды а. ігумен **Пафнуцій** (**Якімюк**). Падчас пропаведзі а. Андрэй высока ацаніў духоўнае жыццё браньшчан. Заўважыў, што новая царква з'яўляецца сведчаннем Божай прысутнасці пасля трагічных здарэнняў мінулага: – Гэтая царква ўзнікла як фенікс з попелаў. Чалавечы боль можа быць аграмадны, але Божая міласэрнасць і любоў – бязмерная. Тут, на гэтай зямлі, у вельмі трагічным для праваслаўнага народу часе, была перакрэсленая

Малітва ля помніка ў Шпаках, гаворыць а. Андрэй Якімюк, другі злева а. Марк Якімюк, 2 лютага 2022 г.

Інтэр’ер царквы ў Браньску, 2 лютага 2022 г.

ідэя хрысціянства. Пасля гадоў, дзякуючы жменьцы малой, але моцнай духоўна супольнасці, узнікла царква. Тутэйшыя веруючыя людзі з’яўляюцца ахоўнікамі праваслаўнай спадчыны гэтай зямлі. У сучасным свеце, які не разумее патрэбаў праваслаўных хрысціян, асабліва важная малітва да падляшскіх мучанікаў. Бо яны памерлі за тое, каб мы маглі на гэтым месцы служыць Святую літургію і сведчыць аб праваслаўнай веры на гэтай зямлі. Нягледзячы на тое, што мінулае трагічнае ды баліць, мы радуемся, што можам маліцца да святых, якія адыйшлі за веру.

Айцец Андрэй называе Браньск і яго ваколіцу „падляшскай галгофай”. Адклікаецца пры гэтым да ўласных успамінаў: – Калі я вучыўся ў духоўнай семінарыі, не даацэньваў нашых земляў, лічачы іх бязплоднымі на мучанікаў ці святых. Аказалася, што падляшская зямля дыхае святасцю. Шанаванне святых мучанікаў не з’явілася адразу, мусіў прайсці нейкі час, каб яно выявілася. Гэта можна параўнаць да дуба, які расце памалу і пасля стае разгалістым дрэвам. Толькі ад нас залежыць, ці памяць пра святых і гэтыя здарэнні перакатрывае ў наступных пакаленнях.

Па-мойму, можна за гэта быць спакойным. Доказам таго з’яўляецца хаця бы маладая ліцэістка з Бельска Падляшскага **Вікторыя Гаць**. Яе карані па бацьку ідуць ў вёску Буйнова малешоўскага прыхода, а бабуля паходзіць з Занёў. У самім Бельску Вікторыя вядомая як удзельніца беларускіх, вакальных калектываў, у тым ліку фальклорнай групы Жэмэрва. Дзяўчына цяпер пастаянна прыязджае ў Браньск, родныя старонкі дзядоў, каб правіць мясцовым, царкоўным хорам. Сваім малітоўным, мілагучным голасам яна ўпрыгожвала таксама свята ў гонар мучанікаў.

Несумненна, вялікі уплыў на музычнае, царкоўнае выхаванне Вікторыі мае вопыт старэйшага пакалення. У малешоўскім прыходзе такім аўтарытэтам з’яўляецца спадарыня Ніна Колас, шматгадовы псаломшчык і кіраўнік хору ў Малешах і Браньску. Царкоўным харыстам, выдатным спеваком быў таксама бацька спадарыні Ніны – **Іван Хомка**. Спадарыня Ніна з’яўляецца адной з гераіняў фільма „Прывэлі нас сюды песні Вашых батькоўв”.

Айцец Марк Якімюк, настаяцель прыхода ў Малешах, так гаварыў пра вопыт душпастырскай працы на бранскай зямлі: – Шмат асобаў не верыла, што ў гэтым месцы будзе Божы храм. Але сказана: „Чалавек плануе, а Бог выконвае”. Дзякуючы Божай дапамозе чарговы раз сустракаемся на малітве у Браньску, Занях і Шпаках. Пачыналі мы ўспамінаючы замардаваных жыхароў, цяпер просім пра малітву мучанікаў. Калі я тут стаў настаяцелем, на магілы прыходзіла сем асобаў. У 2020 годзе Святую літургію ўзначаліў сам архіепіскап бельскі Грыгорый. Маліцца трэба таксама аб злачынцах. Прабачэнне гэта сапраўдная хрысціянская пазіцыя.

На пытанне, як трэба адносіцца да маршаў правакатараў-нацыяналістаў у Гайнаўцы, а. Марк сказаў: – Блакіраваць дарогу, класціся на ёй – гэта не спосаб. Больш разумнае, што мы праваслаўныя можам зрабіць, гэта малітва са свечкай у руцэ.

Пасля кароткай сустрэчы з абедам у святліцы ў Свірыдах, усе прысутныя на ўрачыстасці падаліся ў вёску Зані. Халодны, снежны пачатак лютага спрыяў рэфлексіі. Месца памяці – могільнік з астанкамі мучанікаў, знаходзіцца за вёскай, сярод палёў. Некалькі сотняў метраў за вёскай можна заўважыць агароджаную купку дрэваў і крыжы. Гэта тут, у маленькай даліне, схаваныя ад свету, спачываюць занеўскія мучанікі. Да месца памяці вядзе абсыпаная снегам, жвіраваная дарога, па якой у мокрыя пары года цяжка праехаць. Гэты вобраз так кантрастуе з дагледжанымі за вялікія сродкі іншымі месцамі польскай нацыянальнай памяці.

На магілах 24 мучанікаў быў адпраўлены малебен, на які прыбылі праваслаўныя жыхары Занёў. Некаторыя з іх вельмі эмацыйна ўспрымалі малітву, бо ж яны нашчадкі тых, якіх успамінаем. Занеўская зямля гэта для іх дар, атрыманы ад продкаў. Да вайны людзі адчувалі тут сябе, як на бацькаўшчыне.

Мяняліся ўрады, палітычныя партыі, толькі зямля аставалася такою жа ад вякоў. І тады, калі хтосьці прыняў рашэнне, што няма тут для іх месца, яны сталіся чужымі на сваёй, роднай зямлі – такія словы перадаў вернікам мітрапаліт Сава падчас урачыстасці кананізацыі мучанікаў з Занёў і Шпакоў. Дзякуючы ім і падтрымцы Царквы людзі перастаюць баяцца гаварыць пра мінулае. Прысутнасць святых дае ім сілы, а падтрымкай з’яўляюцца таксама паломнікі, якія моляцца за іх родную зямлю.

У Шпаках помнік – сімвалічная магіла загінуўшых васьмі жыхароў, знаходзіцца ў цэнтры вёскі. Тут таксама быў адслужаны малебен з удзелам жыхароў вёскі.

Шанаванне падляшскіх мучанікаў, як слушна заўважыў а. Андрэй Якімюк, трэба даглядаць і перадаваць наступным пакаленням.

Малітоўная, але таксама матэрыяльная падтрымка супольнасці прыхода Малешы і Браньска – неабходная. Яна патрабуе духоўнай дапамогі звонку. Святая зямля малешоўская, занеўская і шпакоўская павінна стаць для жыхароў Падляшша адным з фундаментаў веры.

Максім Фіонік
фота **аўтара**
і **Беларускае радыё Рацыя**

Мур на мур

Польская Памежная ахова на твітары: «Пачалося будаўніцтва запоры на польска-беларускай мяжы. Сёння памежная ахова перадала будаўнічыя пляцоўкі выканаўцам. Гэта самая буйная будаўнічая інвестыцыя за ўсю гісторыю Памежнай аховы, даўжыня запоры складае 186 км і каштуе 1,6 мільярда злотых».

Яшчэ раней. Белавежская пушча. 20 зуброў загразлі ў смяротнай пастцы паміж польскімі і беларускімі заблытаннямі. Актывісты «Польшча 2050» інтэрвеніююць у прэм'ер-міністра і падляшскага ваяводы ў справе гэтых зуброў, якія загразлі паміж польскім і беларускім калючым дротам на польска-беларускай мяжы.

Звярнулася з інтэрвенцыяй да ваяводы 20 студзеня **Ганна Гіль-Пёнтэк**, дэпутатка «Польшчы 2050», каардынатар гэтага руху па пытаннях мясцовага самакіравання, былы ваявода і падлшяскі віцэ-маршалак **Мацей Жыўна** і **Катажына Ягела** з экалагічнай рады «Польшчы 2050».

Адам Вайрак: – На жаль, адбылося тое, чаго я спадзяваўся і пра што папярэджвалі многія спецыялісты. Паміж платамі ў Пушчы стварыліся кішэні, якія сталі смяротнай пасткай для жывёл. Каля 20 зуброў замкнёныя паміж беларускай «сістэмай» і польскай «канцэрцінай». Гэта даволі пэўная інфармацыя, якая паходзіць з беларускіх і польскіх, назавем гэта – вайсковых крыніц. Гэтыя зубры – нашы зубры, якія звычайна пераходзілі мяжу і даходзілі да беларускай мяжы, часам глыбока на ўсход, нават да 2 км. Іх вяртанне спыніў калючы дрот. Беларусы пакуль не зацікаўленыя нічога з гэтым рабіць, таму я звяртаюся да польскіх улад з просьбай неадкладна адрэагаваць і развесці агароджу на нашым баку і дазволіць зубрам вярнуцца. Зрабіце што-небудзь, да халеры! Уся адказнасць за пакуты гэтых жывёл таксама ляжа на вас!

Мацей Жыўна: – Калі спецслужбы змогуць кантраляваць мяжу і разрэзаць канцэрціну, каб выкінуць на беларускі бок чарговую групу імігрантаў, пытанне: чаму яны не могуць адпусціць гэтых жывёл назад на польскі бок?

Тыдзень раней на сайце Беларускай памежнай службы з’явілася паведамленне: «Вечарам 12 студзеня беларускія памежнікі знайшлі мёртвага зубра каля агароджы з калючага дроту з польскай часткі Белавежскай пушчы. Сляды на зямлі сведчаць аб тым, што жывёла спрабавала перабрацца праз агароджу і праз нейкі час памерла ад знясілення. Калі прыехалі супрацоўнікі Нацыянальнага парку [беларускага], яны заявілі, што зубр паходзіць з насельніцтва, якое пражывае на польскім баку пушчы. Восенню статак сезонна мігрыраваў у Беларусь, а з надыходам халадоў вяртаўся на зімовы нагул у Польшчу. Аднак польскія ўлады паставілі агароджу з калючага дроту, каб прадухіліць міграцыю жывёл. «Канцэрціна – брытвенны дрот наносіць несумяшчальныя траўмы жывёлам і з'яўляецца смяротнай перашкодай для іх перамяшчэння. Таму пры будаўніцтве новых і мадэрнізацы існуючых беларускіх інжынерных агародж і сігнальных комплексаў на дзяржаўнай мяжы прадугледжаны спецыяльныя шчыліны і праходы для забеспячэння міграцыі дзікіх жывёл».

Планавалі паставіць плот. У непасрэднай блізкасці ад Белавежскага нацыянальнага парку, на тэрыторыях, ахопленых праграмамі «Natura 2000», а ў выпадку адной з вёсак – таксама праграмай аховы арлана, мелі быць створаны пляцоўкі для будаўніцтва запоры на польска-беларускай мяжы. Група жыхароў Белавежскай пушчы і яе ваколіц высветліла, дзе на польска-беларускай мяжы кампанія «Budimex» плануе стварыць пляцоўкі для будаўніцтва запор, больш вядомых як мур ці плот. Усяго на пушчанскім участку польска-беларускай мяжы «Budimex» планаваў два каардынацыйныя пункты будаўнічых работ і захоўвання матэрыялаў для будаўніцтва гэтай дамбы: у Белавежы і Старым Масеве. Такі пляц планавалі стварыць і ў ваколіцах Ялоўкі (гміна Міхалова ў Беластоцкім павеце). Белавежа і Старое Масева знаходзяцца ў непасрэднай блізкасці ад Белавежскага нацыянальнага парку. Гэтыя тэрыторыі ахоплены праграмамі «Natura 2000», а Старое Масева дадаткова ахоплівае праграма аховы арлана. Напрыклад, у Старым Масеве, між іншым, размясцілася б цяжкая тэхніка, тут працавалі б бетонамяшалкі. Работы на гэтай будаўнічай пляцоўцы працягваліся б 24 гадзіны ў суткі. Група жыхароў Белавежскай пушчы падрыхтавала зварот аб пераносе гэтых складоў за межы буфернай зоны Пушчы.

У звароце з подпісамі, накіраваным органам мясцовага самакіравання і «Будзімэксу» чытаем: «Паводле звестак, апублікаваных Памежнай аховай, 25 студзеня пачнецца бу-

даўніцтва агароджы ўздоўж польска-беларускай мяжы. Ка-мпанія «Budimex», якая адказвае за будаўніцтва на ўчастках Белавежскай пушчы, зараз заключае дагаворы на арэнду зямлі і размяшчэнне будаўнічых дэпо і офісаў. Агульны кошт будаўніцтва плота, закантрактаваны на 1,233 мільярда злотых, не прадугледжвае негатыўных наступстваў для прыроды». Пералічана: «У пунктах каардынацыі плануецца: склады агрэгатаў, пяску і сталі, неабходных для будаўніцтва плота і памежнай дарогі. На будаўніцтва агароджы мяркуецца выкарыстаць 50 тысяч тон сталі і дзясяткі тысяч тон запаўняльніка, што цягне за сабой неабходнасць перавозкі тысяч грузавікоў, неабходных для перавозкі матэрыялаў на будаўнічую пляцоўку, іх захоўвання на складах і транспарціроўкі аўтамабілямі ў памежную зону – месца будаўніцтва плота. Стануць бетонамяшалкі – пункты вытворчасці бетону для падмуркаў агароджы. Будуць стаянкі для цяжкай будаўнічай тэхнікі». Згодна з інфармацыяй, атрыманай жыхарамі Старога Масева ва ўправе гміны Нараўка, кампанія «Будзімэкс» у дагаворах на стварэнне гэтых будаўнічых пляцовак бярэ на сябе абавязацельства ліквідаваць шкоду, нанесеную будаўніцтвам і выкарыстаннем мясцовых дарог. У гэтым кантэксце ў звароце гаворыцца: «На жаль, мы не атрымалі інфармацыі, у якой ступені абавязацельствы «Budimex» эфектыўна забяспечаны дагаворнымі штрафамі, якія гарантуюць своечасовае і эфектыўнае пакрыццё шкод». У звароце падкрэслівалася: «Будаўніцтва плота непазбежна пацягне за сабой нязручнасці для мясцовай супольнасці, але найбольшая асцярога – незваротная шкода прыродзе. Белавежская першабытная пушча і яе наваколле – унікальны прыродны аб'ект у глабальным маштабе, адзіны ў Польшчы, занесены ў спіс ЮНЕСКА, месца, якое, як грамадзяне, мы кахаем і адчуваем абавязак абараняць. Будаўнічыя работы і інтэнсіўнае выкарыстанне ўчастка негатыўна адаб'юцца на мясцовай флоры і фаўне». Нагадваюць: «На жаль, у Законе аб будаўніцтве аховы дзяржаўнай мяжы ад 29 кастрычніка 2021 года гаворыцца, што «на інвестыцыі не распаўсюджваюцца асобныя палажэнні, у тым ліку заканадаўства аб будаўніцтве, воднае права, прыродаахоўнае права і нарматыўныя акты аб раскрыцці інфармацыі аб навакольным асяроддзі», геадэзічнае і картаграфічнае права, палажэнні аб тэрытарыяльным планаванні і забудове, палажэнні аб ахове зямель сельскагаспадарчага і ляснога прызначэння і прыродаахоўных зямель, палажэнні аб чыгуначным транспарце, палажэнні аб спецыяльных правілах падрыхтоўкі і ажыццяўлення інвестыцый у галіне аўтамабільных дарог агульнага карыстання». Жыхарам не быў прадстаўлены ні план будаўніцтва, ні праект, і не было ніякай сустрэчы з інфармацыяй аб мерапрыемствах, якія плануюцца ў нашым бліжэйшым асяроддзі. «Як жыхары, якія тут жывуць, ад месяцаў назіраем за дзейнасцю ў закрытай зоне, мы ўсведамляем, што не спынім будаўніцтва плота, але лічым, што можам мінімізаваць негатыўныя наступствы гэтай інвестыцыі ў прыродзе. Просім падтрымкі ў мерапрыемствах, якія дапамогуць арганізаваць будаўніцтва, захоўванне і вытворчасць матэрыялаў такім чынам, каб як мага менш пераашкаджаць прыродзе, з улікам буфернай зоны Белавежскага нацыянальнага парку, тэрыторый праграмы «Natura 2000» і абароны арлана. У цяперашні час улічваюцца толькі мінімальныя фінансавыя выдаткі, адсюль і размяшчэнне пунктаў каардынацыі і захоўвання матэрыялаў як мага бліжэй да мяжы. Наш прыярытэт і мэта – перамясціць гэтыя пункты ў месцы, дзе яны не будуць сутыкацца з экасістэмай Белавежскай пушчы і яе ваколіцамі. Мы ўсведамляем, што гэта можа павялічыць эканамічны кошт праекта, але менавіта выдаткі на ахову прыроды павінны быць улічаны як частка нашай грамадзянскай адказнасці за экасістэму, унікальную ў глабальным маштабе».

Згодна з ранейшымі запэўненнямі прадстаўнікоў урада і яго паўнамоцнага прадстаўніка па будаўніцтве плота інжынера Марка Хадкевіча, «мур» на польска-беларускай мяжы (даўжыня 186 км і вышыня больш за 5,5 метра) павінен быць гатовы ў

чэрвені. У студзені падпісалі тры кантракты, звязаныя з будаўніцтвам мура на мяжы з Беларуссю з «Budimex» і кансорцыумам кампаній «Unibep» і «Budrex». «Budimex» павінен пабудаваць 105,5 км мура-плота, а іншы падрадчык – 80,7 км (пагадненне з кансорцыумам з трох кампаній: «Polimex Mostostal SA», «Mostostal Siedlce Ltd.» і «Węglokoks SA» на будаўніцтва сталёвых пралётаў – для будаўніцтва плота плануецца выкарыстаць больш за 50 тыс. тон сталі). Міністэрства ўнутраных спраў і адміністрацыі паведаміла, што агулам на выкананне ўсіх работ закантрактавана больш за 1233 мільёны злотых.

Плот будуецца. «Будзімэкс» адмовіўся ад стварэння складоў для гэтай будоўлі ў зоне «Natura 2000» у Старым Масеве. Праўда, прызнаецца, што ў запаведніку будзе мур. У запаведніку – 3 кіламетры муру. Плот будуецца – паводле цяперашніх планаў – толькі на падляшскім участку польска-беларускай мяжы, а гэта 247 км (усёй мяжы – 418 км). З інфармацыі ад прэс-сакратара Галоўнага штаба Памежнай аховы вынікае, што на забалочаных угоддзях лесу яго ўзводзіць не будуць, а значыць, асушваць іх не трэба (“асушваць балоты не плануем”). Шырыня памежнай паласы, на якой будуецца плот абмежаваны да 8 м – агулам даўжынёй 15 м, лічачы ад лініі мяжы. Але на відэа, апублікаваным у твітары памежнікамі з ваколіц Мельніка, відаць, што будаўнічыя работы на мяжы сягаюць больш за 8 метраў. Няма адказу на пытанне, колькі дрэў будзе высечана. Дрэвы ў Пушчы маюць вырэзвацца «там, дзе будзе гэта абсалютна неабходнае». Дзе канкрэтна ў Белавежскай пушчы будуць пілаваць дрэвы «абсалютна неабходныя» і колькі можна іх спілаваць, няма адказу. Прэссакратар памежнай аховы Анна Міхальская: «Гэтая тэрыторыя ў асноўным бязлесная, расчышчаная. У строгім запаведніку мур будзе ўстаноўлены на ўчастку даўжынёй каля 2,7 км, пры гэтым неабходная для будаўніцтва муру паласа шырынёй 8 м не пакрываецца густым лесам. Памятайце, што гэта месцы, якія пастаянна патрулююцца супрацоўнікамі памежнай службы з мэтай праверкі незаконнага перасячэння мяжы, да большасці з іх можна дабрацца на службовым аўтамабілі. Пагранічнікі прыкладаюць усе намаганні, каб пры будаўніцтве муру было як мага менш умяшання ў навакольнае асяроддзе, бо гэта наша штодзённае месца службы. Служэнне ў запаведніках або нацыянальных парках з’яўляецца адным з найбольш важных каштоўнасцей нашай службы, і мы клапоцімся аб гэтым прыродным асяроддзі. Міністр, адказны за ахову навакольнага асяроддзя, пастаянна ўдзельнічаў у працы брыгады, прызначанай для ўзвядзення мура, мы пастаянна кантактуем з леснікамі і супрацоўнікамі Белавежскага нацыянальнага парку».

Прадстаўнік «Будзімэксу» **Міхал Вжосэк** прадбачыў, што шукаецца іншая лакалізацыя пляцу экалагічнага складу, далей ад забудоў вёсак, але ў ваколіцах Старога Масева. «Будзімэкс» ажыццяўляе інвестыцыі ў розных экалагічна патрабавальных галінах і мае вялікі вопыт у гэтай галіне. Мы таксама праводзім будаўнічыя работы ў ахоўных тэрыторыях «Natura 2000» у іншых месцах Польшчы. Мы будзем кантраляваць усю працу сваімі службамі».

Тэхнічная дакументацыя, прадстаўленая пагранічнікам выканаўцамі плота, ахоплівае першыя ўчасткі, гэта значыць больш за 20 км. Тут пачынаюцца работы з бетанавання паляў у зямлі. У той жа час у Седльцах вырабляюць сталёвыя пралёты. Гэта асноўныя элементы плота.

Плот на мяжы з Беларуссю вышынёй больш за 5,5 метра павінен быць гатовы ў чэрвені гэтага года.

Уладзімеж Цімашэвіч: – Я злосны на гэты плот. За агароджай прысядзібнага ўчастка, дзе жыву ў Белавежжы, стварылі сховішча для абсталявання для будаўніцтва гэтага муру... Даводзіцца да таго, што падзяляецца непадзельнае асяроддзе з усімі яго наступствамі. Цяпер падзеліцца Еўропа сапраўднай жалезнай заслонай. З пункту гледжання палітычнага сігналу гэта драматычная памылка». Ужо 26 студзеня выйшлі людзі супраць будаўніцтва тае новае жалезнае заслоны: «Puszcza zielona – niepodzielona»! Супраць гэтай трагічнай задумы новага падзелу жывой Пушчы жыхары Белавежжа, усёй краіны і паўтысячы навукоўцаў з усяго свету.

Міра Лукша

fot. **media internetowe**

Krzyż uchodźców

W tym roku mija sto lat od zakończenia wielkiego exodusu naszych przodków – bieżeństwa. Ich powroty rozpoczęły się, co prawda, już w 1918 roku, ale dopiero Traktat Ryski z marca 1921 roku formalnie otworzył im taką możliwość. Ale droga do domu nie była łatwa i szybka, trwała często wiele miesięcy, wliczając okres kwarantanny na granicy. Dlatego część bieżeńców dotarła w strony rodzinne dopiero w 1922 roku, a nawet później. I oto teraz, nam, ich wnukom i prawnukom, dane jest współprzeżywać bieżeństwo na nowo. Bo czyż obojętny może być człowiek, kiedy za węgłem twego domu lub w okolicznym lesie leży wycieńczony, mokry, zamarzający człowiek, osaczony przez ludzi w mundurach jak dziki zwierz.

Opowiadał mi znajomy, że do jednego domu we wsi Wyczółki w parafii zubackiej zapukał taki człowiek – uchodźca. Gospodarz go wpuścił i postawił na stół jedzenie. Nieoczekiwany gość się ukłonił, przeżegnał trzema palcami, pomodlił i dopiero wówczas usiadł do jedzenia. Po spożyciu posiłku prawosławny Syryjczyk niskim ukłonem podziękował gospodarzowi i udał się w swoją stronę. A może był to sam Chrystus?

Znajoma osoba, w odruchu serca zajmująca się pomaganiem takim uchodźcom, pokazała mi wspólną fotografię z pięcioma z nich, także Syryjczykami. Trzech z nich to prawosławni, dwóch to muzułmanie. Tylko te dwie sytuacje z życia wzięte pokazują, że wśród syryjskich uchodźców, którzy przez Białoruś trafili na Podlasie, co najmniej połowa to wyznawcy prawosławia, nasi bracia w Chrystusie.

Wracając do naszych przodków, to okrucieństwa pierwszej wojny światowej wygnały ich w sierpniu 1915 roku z rodzinnych stron. Kręte drogi zaprowadziły nad Dniepr, Wołgę, Don i daleko za Ural. Tam też wielu pozostało, tak jak mój pradziadek **Paweł Sacharewicz-Kondratiuk**, który zmarł w 1917 roku w Bazarnym Karabułaku w guberni saratowskiej. Prababcia **Anastazja** wraz z dziećmi powróciła do Studziwód dopiero latem 1921 roku, już po Traktacie Ryskim. Po sześcioletnim okresie niebytności, członkowie mojej rodziny na miejscu domu zastali jedynie fundamenty, a na polach rosły młode brzozy.

W podobnej sytuacji znalazły się setki, a może nawet tysiące uchodźców powracających do swych rodzinnych miejscowości – wszystko trzeba było zaczynać od nowa. Musieli liczyć na siebie i pomoc tych, którzy nie wyjeżdżali, bo państwo powracających uchodźców wspierało mizernie. Na odwrót, Białorusini, szczególnie prawosławni, stali się obywatelami drugiej, a nawet trzeciej kategorii. Najważniejsze jednak było to, że tu powrócili. I dlatego my – podlascy Białorusini, jesteśmy i nadal tworzymy ten niepowtarzalny zakątek dawnej Rzeczypospolitej – różnorodnej, wielokulturowej, otwartej...

Jesteśmy, bo oni wrócili... Dlatego pamięć o krzyżu uchodźczym naszych przodków sprzed ponad stu lat jest jednym z ważniejszych aspektów naszej tożsamości. Podobnie jak dla Ormian, dla których takim wyznacznikiem jest exodus roku 1915.

Odwiedzając często jako dziecko dom dziadków, słyszałem opowieści o uchodźstwie – „bieżeństwie”. Były trochę jak bajki, pobudzające wyobraźnię, odkrywające nieznane, geograficzne przestrzenie. Daleka Wołga stawała się bliska, a ludzie tam mieszkający, którzy naszych uchodźców przyjmowali w swych domach, byli jakby na wyciągnięcie ręki. Te kilka lat z dzieciństwa wujka **Jakuba** czy babci **Krystyny**, spędzonych na uchodźstwie, odcisnęło na ich świadomości pozytywne skojarzenia. Chociaż potem rozpoczął się rewolucyjny chaos, to te pierwsze dwa, trzy lata pobytu na obczyźnie jawiły się czasem stabilnym. Bo wówczas wiele dobroci spotkało tam uchodźców od ludzi różnych narodowości. Przecież nad Wołgą nie mieszkali tylko Rosjanie, ale także Tatarzy, Kazachowie, Mordwini i ludzie innych narodowości.

Kiedy dziś do Puszczy Białowieskiej i na jej przedpola napływają uchodźcy z dalekich krajów, wielu ludzi od nas stara się im pomagać. Bo sami jesteśmy potomkami uchodźców w trzecim, czwartym pokoleniu i chyba lepiej rozumiemy ich doświadczenia. Niestety, przedstawiciele systemu, w tym media, starają się temu normalnemu odruchowi serca przeszkadzać. Osoby, zajmujące się ratowaniem życia i zdrowia uchodźców czy też migrantów, są nierzadko szykanowane.

W listopadzie 2021 roku głośna stała się sprawa hejtu medialnego wymierzonego przeciwko **Katarzynie Wappie**, nauczycielce z Hajnówki i jednocześnie podlaskiej Białorusince. Przyczyną stał się materiał, zamieszczony na oficjalnej stronie internetowej stacji TVP Info. W materiale tym skrytykowano jej zaangażowanie w pomaganie uchodźcom i migrantom, którzy utknęli w regionie Puszczy Białowieskiej. TVP Info z premedytacją wskazała, że Katarzyna Wappa brała wcześniej udział w kampanii „Ja Biełarus”, promującej podawanie przynależności do białoruskiej mniejszości narodowej w Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań. A przecież w tej kampanii, którą zainicjowała białostocka Fundacja „Tutaka”, wzięło udział kilkudziesięciu innych przedstawi-

cieli białoruskiej mniejszości narodowej z Polski. Ich wypowiedzi są dostępne na stronie internetowej tejże fundacji. Jak wiadomo, również Główny Urząd Statystyczny oficjalnie zachęcał do deklarowania przynależności narodowej w Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań 2021.

Materiał zamieszczony przez TVP Info na swej stronie internetowej środowiska białoruskiej mniejszości narodowej przyjęły z oburzeniem i wydały 24 listopada 2021 roku specjalne oświadczenie. Podpisało je dziewięciu liderów organizacji białoruskich. Sygnatariusze dokumentu zwrócili uwagę na okoliczność, iż: „Zestawienie wypowiedzi Pani Katarzyny Wappy na temat uchodźców oraz migrantów z jej deklaracją o przynależności do białoruskiej mniejszości narodowej odbieramy jako niewłaściwe oraz stygmatyzujące nas jako obywateli tego państwa. Jednym z celów akcji „Ja Biełarus!” było przezwyciężenie stygmatyzacji mniejszości białoruskiej, która jest jednym z czynników wpływających na zmniejszenie liczby naszej społeczności wykazanej w spisie 2011 roku w stosunku do poprzedniego z 2002 roku. Jako przedstawiciele organizacji białoruskich działających w Polsce nie zgadzamy się na insynuowane zarzuty oraz interpretowanie wypowiedzi w kontekście przynależności narodowej na antenie publicznego nadawcy, którego misją wynikającą z ustawy o radiofonii i telewizji jest także uwzględnienie potrzeb mniejszości narodowych i etnicznych zamieszkujących w Polsce”.

Sygnatariusze oświadczenia przypomnieli też – w pozytywnym kontekście – słowa prezydenta RP **Andrzeja Dudy**, wypowiedziane w czerwcu 2021 roku w Bielsku Podlaskim, podczas spotkania z przedstawicielami białoruskiej mniejszości narodowej: „Niestety, jest prowadzonych wiele działań, by skłócić nasze narody, a przecież jesteśmy obywatelami jednej Rzeczypospolitej. Chciałbym bardzo, abyśmy do takiej sytuacji nie dopuścili”.

W konkluzji oświadczenia liderzy organizacji napisali: „Jesteśmy przeciw wykorzystywaniu polskich obywateli narodowości białoruskiej na potrzeby budowania bieżącej narracji politycznej”.

Jedną z osób zaangażowanych w przygotowanie powyższego oświadczenia liderów mniejszości białoruskiej był **Tomasz Sulima**, dziennikarz i samorządowiec. Już wcześniej nie krył krytycyzmu wobec stanowiska prorządowych mediów w kwestii uchodźców i działań służb mundurowych w rejonie przygranicznym. I to nie spodobało się części bielskich radnych, którzy postanowili odwołać Tomasza Sulimę z funkcji wiceprzewodniczącego Rady Miasta Bielsk Podlaski. I to się im, niestety, podczas sesji RM w dniu 30 listopada ubiegłego roku, udało.

* * *

Kwestia obrony dobrego imienia Katarzyny Wappy pokazuje, że podlascy Białorusini są wyczuleni na przejawy instrumentalnego ich traktowania. Jako obywatele polscy i gospodarze swej ziemi nie chcą być wykorzystywani do koniunkturalnych rozgrywek. Są przy tym otwarci i wrażliwi na punkcie zachowania godności ludzkiej. I nie chodzi tu tylko o pomaganie osobom z dalekich krajów, które znalazły się w przygranicznym potrzasku. U wielu ludzi stąd głębokie oburzenie wywołuje tworzenie policyjno-wojskowego „rezerwatu” w trzykilometrowej *zonie* przy granicy Polski z Białorusią.

Od września 2021 roku zamarło w naszym, przygranicznym regionie szeroko rozumiane życie społeczne, a mieszkańcy *zony*, w większości polscy Białorusini, stali się swoistymi zakładnikami nowej sytuacji politycznej. Przykładowo Białorusin z Bielska Podlaskiego od września 2021 roku ma dosłowny zakaz odwiedzania w tej strefie swoich znajomych, np. w Białowieży czy Klukowiczach (chyba że mieszka tam bliska rodzina lub udaje się na pogrzeb). Ponadto białoruskie (i inne) organizacje spoza *zony* nie mogą prowadzić na tym obszarze praktycznie żadnych przedsięwzięć kulturalnych. Można więc mówić otwarcie o pogwałceniu podstawowych praw mniejszości narodowych w zakresie pielęgnowania swojej kultury, co przecież gwarantuje polskie ustawodawstwo.

W wyniku obecnej sytuacji na pograniczu polsko-białoruskim cierpią nie tylko mieszkańcy wspomnianej strefy, ale także cały wschodni obszar województwa podlaskiego, którego znaczną część mieszkańców stanowią Białorusini. Turystyczna perła Podlasia, którą jest Białowieża, stała się z dnia na dzień wielką jednostką wojskową. Ulice miejscowości, jeszcze latem 2021 roku pełne turystów, świecą pustkami. Kursują po nich natomiast nieustannie ciężkie samochody wojskowe, w tym opancerzone wozy bojowe, a także ciężki sprzęt budowalny, wznoszący graniczny mur.

Z powodu braku klientów zamkniętych jest większość restauracji oraz kwater agroturystycznych, muzeów nie odwiedza prawie nikt. Kilkugwiazdkowe hotele są tymczasem zasiedlone, oczywiście na koszt budżetu państwa, prawie wyłącznie funkcjonariuszami Wojska Polskiego i Policji Państwowej. Na placu przed białowieskim amfiteatrem, znanym z organizacji tu takich wydarzeń jak „Peretocze” czy „Kupalle”, stoi ogromna liczba kontenerów, gdzie mieszkają wojskowi. Podobnie białowieski stadion jest zapełniony namiotami wojskowymi. Zaraz za posesjami białowieżców powstają kolejne, tymczasowe osiedla dla armii. Cała sytuacja przypomina stan wojny, a rdzenni mieszkańcy Białowieży czują się jak w potrzasku.

Wielkim dramatem dla tych terenów jest niewątpliwie również

budowa muru granicznego, który przecież nijak nie rozwiąże problemu migracyjnego, a jedynie będzie sprzyjać jego pogłębianiu. Zamiast zasiąść do okrągłego stołu rozmów, władze wolą propagandowe półśrodki o niebagatelnej wartości 1,6 miliarda złotych. Na alarm biją naukowcy z całego świata, już ponad 1600 podpisało się pod specjalnym listem, skierowanym do Komisji Europejskiej – pięciometrowej wysokości szczelny płot, przecinając Puszczę Białowieską, naruszy jej przyrodniczą integralność. Może się to stać przyczyną wykreślenia Puszczy Białowieskiej z listy Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Międzynarodowy, uchodźczy kryzys humanitarny, wywołany różnymi czynnikami, stał się wielką próbą dla podlaskich Białorusinów. Pomagają oni w tym samym czasie także swoim braciom zza wschodniej granicy, którzy musieli opuścić ojczyznę z pobudek politycznych bądź materialnych. Udzielają im schronienia, pomocy prawnej i materialnej, organizują życie społeczne.

Myślę, że my, jako potomkowie uchodźców – bieżeńców, zdajemy egzamin w tej niełatwej sytuacji. Ile zdrowia i życia ludzkiego uratowali w tych kilku, ostatnich miesiącach nasi ofiarni ludzie z przygranicza. Ile nocy nieprzespanych i materialnych wyrzeczeń musieli ofiarować nieznanym bliźnim z dalekich krajów. Ile dobra oddali w imię godności ludzkiej. Wypowiedział się o tym nawet prezydent Andrzej Duda podczas spotkania z przedstawicielami Kościołów i związków wyznaniowych, które odbyło się w pałacu prezydenckim 18 stycznia. W swoim wystąpieniu podziękował „za postawę współdziałania w niesieniu dobra tam, gdzie było to potrzebne – ludziom, którzy przeszli przez naszą granicę, migrantom, którzy znaleźli się w trudnej sytuacji, którzy bardzo często w lesie szukali pomocy, zbliżając się do miejscowości, i tę pomoc od ludzi najczęściej otrzymywali”.

Doroteusz Fionik

W grudniowym numerze Przeglądu pislaiśmy o trzech siostrach – Wierze, Nadziei i Lubie – które pomagają uchodźcom w lasach przy strefie stanu wyjątkowego. Karmią, opatrują, zawożą ciepłe ubrania, buty, śpiwory, wodę. Na pytanie, dlaczego tak bardzo angażują się w pomoc, Luba odpowiedziała: „Spłacamy dług. Za dziadków. Ich pradziadkowie byli bieżeńcami – uciekali w 1915 przed armią niemiecką w głąb Rosji Trudna wyprawa wozem. Srogie zimy. Tyfus. Pradziadkowie zmarli. Ich córką, małą Anastazją, zaopiekowali się dobrzy ludzie. Przeżyła. Wróciła na Podlasie. Była babcią trzech sióstr”.

Pamięć o dobrych ludziach, którzy naszym przodkom, uchodźcom okazali pomoc nie była i nie jest jedynym motywem, skłaniającym mieszkańców przygranicznych gmin do udzielania pomocy błądzącym po lasach ludziom. Oni po prostu pamiętają czytane w cerkwiach przed Wielkim Postem słowa Chrystusa: „Byłem przybyszem, a przyjęliście Mnie”.

Osoby udzielające uchodźcom pomocy, w zdecydowanej większości, także trochę z obawy przed odpowiedzialnością, pragną pozostać anonimowe. Jedna z nich zgodziła się na zamieszczenie fotografii i opowiedziała o tym, jak przygarnęła do swego domu kilku uchodźców.

– Późnym wieczorem dowiedziałem się, że obok domu stoją jacyś obcy ludzie. Podszedłem i zobaczyłem trzy kobiety, mężczyznę i małą dziewczynkę. Byli przerażeni i trzęśli się z zimna. Matka dziewczynki była bez butów i miała mocno skaleczony, krwawiący, palec u nogi. Bez namysłu zabrałem ich do domu, gdzie mogli się umyć, ogrzać, najeść. Znajoma lekarz opatrzyła nogę kobiety. Przenocowali u nas dwie noce, a gdy przed wyjściem z domu zaczęli się modlić i gdy powiedziałem, że jestem *orthodox*, to jedna z kobiet, dziękując mi, chciała przede mną klęknąć. Ledwo ją przed tym powstrzymałem. Wszyscy, kłaniając się nisko, dziękowali mi. Nie wziąłem numerów ich telefonów ani nie dałem swego. Nie wiem więc, jaki był ich dalszy los. Mam nadzieję, że dotarli tam, gdzie zamierzali. Ja zrobiłem to, co należało zrobić.

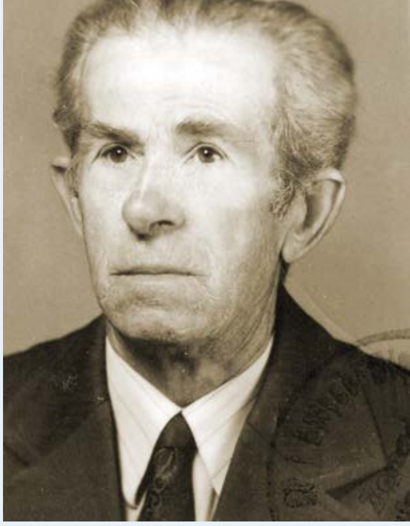

Kilka stron z życia Leona Kubajewskiego…

Gdy w 1914 roku ojciec **Leona Kubajewskiego** wyruszał na front, nie sądził, że ta wojna nie tylko naruszy dotychczasowy porządek w Europie, ale i tak bardzo zmieni Podlasie. Kiedy bowiem po czterech latach spędzonych w niemieckiej niewoli wrócił do rodzinnej Orli, w spalonym miasteczku nie zastał najbliższych – żona z pięciorgiem dzieci, najmłodszy **Leon** miał wtedy może ze trzy latka, jak większość Podlasian, wyruszyła w bieżeństwo.

Jakimś cudem ich odszukał, choć z Moskwy przenieśli się już do Kaługi, a potem, uciekając przed głodem, już całą rodziną udali się jeszcze bardziej na południe, na Ukrainę. Tam o chleb było łatwiej, przynajmniej na początku, ale i Ukrainę ogarnęła zawierucha rewolucji i wojny domowej.

– *Towariszczi*, zwrócił się raz ojciec do białych.

– Jaki ja tobie *towariszcz*, ty bolszewik – usłyszał od białogwardzisty i omal nie został rozstrzelany. Ocalił go płacz żony i dzieci…

Kilka godzin później nadeszli czerwonoarmiści

Trudno było się w tym chaosie zorientować. Za wojną i terrorem wkradał się głód. Leon błagał bolszewików o trochę zupy czy kawałek chleba. Do końca życia pamiętał, jak matka przyniosła raz kawałek mięsa z zabitego konia, ugotowała i po kawałeczku podzieliła między wszystkich domowników. Starsi bracia wynajmowali się do pracy u bogatszych gospodarzy, siostry do niańczenia dzieci – w chacie ze spalonym dachem zostawała matka z Leonem i chorym ojcem. We wsi były a to wojska Kołczaka, a to walczący po stronie bolszewików *machnowcy*. Jedni i drudzy palili co się da, oszczędzając zboże. – Wracamy do domu – postanowili Kubajewscy, a wraz nimi jeszcze trzy rodziny bieżeńców z Orli.

Wrócili w 1921, niemal całe ich miasteczko było spalone, ogień oszczędził kilka domów i szkołę. To właśnie w szkole mieszkali przez rok. Matka chodziła na zarobek do Żydów. W sobotę paliła im w piecach – dostawała 5 groszy za każdy i małe bułeczki, ojciec wynajmował się do rąbania drewna, Leon do jego układania w zamian za chleb i kartofle. I tak przez trzy lata w biedzie żyli. W 1924 Leon poszedł do szkoły, ale nie miał za dużo czasu na odrabianie lekcji, musiał na podręczniki i książki zarobić. W rodzinie zachodziły zmiany, najpierw wyszła za mąż jedna siostra, potem druga. Brat uczył się na szewca, drugi pasł bydło. W domu nadal się nie przelewało i po pięciu klasach Leon musiał naukę zakończyć. Wtedy matka poszła do właściciela fabryki kafli prosić, by przyjął go do pracy. – Taki mały, chudy – **Wajsztejn** nie był zachwycony – a czy ma chociaż 18 lat – dopytywał. A Leon miał dopiero 16. Trzeba było jeszcze batiuszkę błagać, żeby wydał metrykę ze zmienioną datą urodzenia. I tak w 1928 roku szesnastoletni Leon jako osiemnastolatek rozpoczął pracę w fabryce kafli. Fabryka składała się z czterech zakładów kaflarskich, jej właścicielami byli bracia Wajsztejnowie. Leon składał drewno przy piecach do wypalania kafli, praca była ciężka, zarobek nie za wysoki. Za roboczy dzień, od wschodu do zachodu słońca, otrzymywał 1,30 zł, po dwóch latach dniówkę podwyższono do 1,60 zł.

Gdy 1936 roku w fabryce powstaje związek zawodowy pracowników zakładów ceramiki budowlanej, którego sekretarzem zostaje **Aleksander Jarymowicz**, Leon Kubajewski wstępuje od razu. Już we wrześniu tego samego roku wybucha strajk. Robotnicy przerywają pracę na dwa tygodnie – ich dniówka wzrasta do 1,90 zł. Musiało ich to nie zadowalać, bo rok później znów strajkują, tym razem domagają się 25 proc. podwyżki. Ale Wajsztejnowie nie chcą o tym słyszeć. Komitet strajkowy (w zarządzie strajkujących aktywnie działa Leon Kubajewski) postanawia, że każdego dnia dziesięciu robotników będzie pilnować, żeby nikt z załogi nie zaczął pracować. Właściciele chcą się porozumieć, proponują 10 proc. podwyżki – komitet odrzuca tę propozycję. Strajk trwa już sześć tygodni. Sytuacja pogarsza się, rośnie napięcie między robotnikami, którzy mają ziemię i dziewięcioma zatrudnionymi, którzy jej nie mają. Bezrolni nie mają za co żyć, chcą wracać do pracy. Komitet strajkowy wysyła pismo do Okręgowego Związku w Hajnówce z prośbą o pomoc dla najbiedniejszych robotników, którzy mieli często po pięcioro, sześcioro małych dzieci. Sekretarz Związku w Hajnówce, **Kontyszow**, zapewnia, że ją otrzymają, prosi też, żeby robotnicy wspomogli bezrolnych kolegów produktami rolnymi. Komitet strajkowy zbiera zboże i ziemniaki, strajk trwa. Przychodzi policja, chce zastraszyć strajkujących. Komitet strajkowy pilnuje porządku, nikogo obcego do zakładu nie wpuszcza. Mija siódmy tydzień strajku, magazyn jest pełen kafli. Wajnsztejnowie zwołują Komitet na rozmowy, Komitet zaprasza na naradę do Orli sekretarza Związku

Robotnicy kaflarni w Orli
(Leon Kubajewski stoi w czapce), rok 1930
Pochód 1-Majowy w Orli (Leon Kubajewski pierwszy z lewej), rok 1987

Kontyszowa. W końcu osiągnięto porozumienie. Obie strony, po 8 tygodniach strajku, zgadzają się na dwudziestoprocentową podwyżkę. Leon Kubajewski zarabia już 2,27 zł dziennie. Wajsztejnowie dobrych pracowników zostawiają, kiepskim wręczają wymówienia. Leon po trzymiesięcznej nauce zostaje polewaczem kafli i majstrem od wypalania w dużych piecach. Tego fachu uczy go majster **Braum Markowski**. Wypał trwał 22 godziny i dłużej, praca cały czas przy ogniu, w wysokiej temperaturze. Ciężka. W 1938 roku Leon się żeni, a młodą żonę sprowadza do rodzinnego domku.

Bracia już byli żonaci. Ojciec z matką spali w kuchni, gdzie much „jak pszczół w ulu", a trzej synowie z żonami w jednym pokoju, który miał tak ze 4 metry długości i 3,5 szerokości. I w takiej ciasnocie przeżyli cały rok.

W 1939 roku Leon otrzymał powołanie do wojska, na szkolenie do twierdzy brzeskiej – uczył się rozpoznawać nieprzyjacielskie samoloty.

W domu, choć starszy brat kupił spichlerz i zbudował własną chatę, nie zrobiło się luźniej. Oto bowiem po wielkim pożarze, w którym spłonęło pół Orli, do pokoju zajmowanego przez dwóch braci Kubajewskich z rodzinami doszła siostra z rodziną, pogorzelcy. Wyprowadzili się dopiero po półtora roku.

Leon pracuje wciąż w fabryce kafli. Traci pracę na miesiąc, gdy do Orli wkracza armia niemiecka, a bracia Wajsztejnowie zamykają zakład. Po miesiącu miejsce Niemców zajmują Sowieci. Choć Wajsztejnowie zostają wywiezieni do ZSRR, zakład wznawia produkcję. Kieruje nim teraz przysłany radziecki lejtnant narodowości żydowskiej, gdzieś tak po pół roku zwołuje zebranie, jego mowa nie podoba się Leonowi Kubajewskiemu, już wtedy członkowi Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi. Publiczna krytyka dyrektora nie może mu ujść płazem – za to grozi Sybir. Na szczęście w drodze na przesłuchanie do enkawudzisty w Bielsku Leon spotyka znajomego milicjanta. Ten dociera na przesłuchanie, wybawiając kolegę z opresji.

Dyrektor fabryki wciąż szuka pretekstu do zwolnienia. I wkrótce nadarza się okazja – Leon Kubajewski spóźnia się pięć minut do pracy, bo musiał chore dziecko zanieść do lekarza. W oczach dyrektora nie znajduje to żadnego usprawiedliwienia. Kubajewski wraz z sześcioma innymi zwolnionymi robotnikami odwołuje się do partii. I z trójką kolegów zostaje z powrotem przyjęty do zakładu. Zaczyna uczyć się garncarstwa.

29 marca 1941 roku otrzymuje powołanie do Armii Czerwonej, koszary znajdują się 18 kilometrów od Zambrowa, we wsi Prosienica, nieopodal granicy z Niemcami. Pracuje przy budowie bunkrów i umocnień. 22 czerwca, gdy jego brygada z trzeciej zmiany wraca do koszar, po drodze widzi płonące stodoły, słyszy wybuchy. – Wojna – mówi do dowódcy kompanii. – *Eto maniowry, kakaja tam wojna* – słyszy. Gdy docierają do koszar, nikt już nie ma wątpliwości, trwa niemiecki ostrzał, leżą zabici, ranni…

Dowódca oddziału, lejtnant **Wołkow**, nakazuje zająć linie obrony w bunkrach. Ale niemieckie dowództwo przepuszcza atak na Czerwony Bór, tam gdzie obrona radziecka jest słabsza. Wtedy do Czerwonego Boru przekierowani zostają skoszarowani w Prosienicy czerwonoarmiści.

Gdy zostają okrążeni i pozostaje im no może tak po dziesięć nabojów dowódca rozkazuje nałożyć bagnety. – Spróbujemy się przebić – mówi. Niemieckie samoloty wciąż bombardują, malutka wieś Jagódka płonie.

Pod osłoną dymu udaje im się wyjść z okrążenia. Jest ich niewielu, 15 żołnierzy ze starszym szeregowcem. – *Kto kuda* – mówi w końcu najstarszy stopniem, bo z Niemcami nie są już w stanie walczyć.

Leon z czterema kolegami wyrusza w kierunku Brańska. Mieszka tam siostra żony.

– Zatrzymamy się u niej, powiadomimy rodziny, dostarczą

Marek Chmielewski trzeci od lewej

nam dokumenty – do tego planu przekonuje wszystkich **Michał Bogacewicz**.

Do Brańska mają tak z 35 kilometrów, ruszają polną drogą. Napotkany człowiek zapewnia, że w okolicy nie ma Niemców, a kieruje prosto w ich ręce, tak nienawidzi radzieckich mundurów.

Już nad ranem trafiają do niewoli. Niemcy za posiadaną broń biją do krwi kolbami, odbierają nożyki, łyżki, menażki, pasy. We wsi Grabowiec zamykają w stodole i przez dwie doby nie dają nic do jedzenia. Wkrótce przyprowadzają kolejnych jeńców – 50 żołnierzy radzieckich i jednego Żyda. Katują go, a potem na oczach pozostałych rozstrzeliwują. W stodole nie pozwalają wziąć słomy, jeńcy śpią więc na zimnym klepisku w samych koszulach. Gdzieś tak o szesnastej słyszą hałas, przez szparę w drzwiach Leon Kubajewski widzi samoloty, artylerię ciężką, żandarmerię – nadciąga obóz niemiecki. Ich konwojent po rozmowie z szefem obozu przynosi do stodoły pięć bochenków chleba. A jest to piąty dzień niewoli. Następnego dnia każe gospodarzowi ugotować cały parnik kartofli, a czterem jeńcom umyć koryto do pojenia bydła. Do niego trafią ugotowane ziemniaki.

Wyprowadzeni ze stodoły jeńcy podchodzą piątkami do koryta i biorą po dwa kartofle każdy. I znów wracają do stodoły. Potem samochód ciężarowy zawozi czerwonoarmistów do nieznanego miasteczka. Otoczony wysokim na trzy metry ogrodzeniem z kolczastego drutu obóz jest już pełen jeńców, niektórzy nie mają butów. – Jeśli będziecie podchodzić do drutu, zaczniemy strzelać – ostrzegają wartownicy z psami. Kubajewski z kolegami spędza tam sześć dni, raz na dzień dostaje 0,7 litra zupy z gotowanej brukwi i bochenek chleba na dwanaście osób. Gdzieś tak po tygodniu Niemcy formują kolumnę z żołnierzy radzieckich, każą maszerować. Słabsi padają po drodze. Niemcy ich dobijają, pośpiesznie chowają w wykopanych przy szosie dołach. W końcu kolumna dociera do obozu pod Łapami. Tam, po jednej stronie szosy w gołym polu, ogrodzonym drutami na wysokość trzech metrów i okopanym głębokimi na półtora metrów rowami jest już 40 tys. jeńców i cywilów. Na dźwięk trąbki poszczególne kompanie ustawiają się w wyznaczonych miejscach, a potem maszerują do kuchni. Pył wznosi się jak dym. Niektórzy jeńcy nie mają menażek, wtedy zupa wlewana jest im do furażerek. „Rusisz swinia” – Niemcy śmieją się z tego do rozpuku. Po posiłku wartownik znowu zbiera wszystkich do szeregu, odprowadza do jam, w których śpią. Te doły mają po 15 metrów długości i 6 metrów szerokości. W każdym rogu stoi wartownik z automatem, wieczorem zapalane są reflektory. Przemoknięci i głodni jeńcy dostają szpinak gotowany z liśćmi kapusty i buraków oraz bochenek chleba, jeden na 15 osób. Z nici i patyczków robią wagę – na jednej nici wieszają jedną pajkę chleba, na drugiej – drugą. Z tej cięższej odłamują kawałek, żeby wagę wyrównać. Potem jeden z kolegów staje tyłem i wymienia kolejne nazwiska, wskazując do kogo mają trafić poszczególne kromki.

W tym obozie Leon Kubajewski przebywa tak ze trzy tygodnie. Potem Niemcy 1500 jeńców wyprowadzają na szosę, sprawdzają stan zdrowia. Wydają każdemu po 2,5 bochenka chleba, pięć łyżek marmolady, 30 dkg kiełbasy, 4 małe zepsute serki i pędzą do Szepietowa. Tam ładują do towarowych wagonów, po 80 jeńców do każdego, dodając czterdziestolitrową konewkę wody.

Po czterech dobach podróży, z przystankami w szczerym polu na wyrzucenie zwłok bądź osób chorych, jeńcy docierają do Niemiec. Tu, obrzucani inwektywami i pałowani, są wypędzani z wagonów. Przed nimi przemarsz do lasu. Na ogromnej polanie nie ma ani jednego baraku, spać muszą pod gołym niebem, a tu już październik. Gdy zgodnie z rozkazem grodzą teren drutem kolczastym, myślą o schronieniu dla siebie. We dwóch, trzech kopią małe doły, takie na dwa metry długie, na półtora metra szerokie. Nie mają ani szpadla, ani pił. Ziemię z dołów wybierają puszkami po konserwach. Drzewa ścinają kolczastym drutem, potem dzielą je na krokiewki, które łączą drutem, i taki dach umacniają gałęziami, mchem, później piaskiem.

Jeńców wciąż przybywa, jest już chyba ze 12 tysięcy. Któregoś dnia, po wizycie dowódców niemieckich i trzygodzinnym staniu na kolanach, dostają trochę strużek – już nie muszą spać na gołym piasku. A potem zaczynają budować baraki, bo połowa jeńców nawet tak prymitywnych ziemianek nie ma. Żołnierze niemieccy te ziemianki fotografują, obóz nazywają „lager 326”.

Leon Kubajewski przebywa w nim trzy tygodnie, stamtąd z innymi jeńcami zostaje wywieziony w głąb Niemiec pod francuską granicę, a po dwóch dniach odprawiony pociągiem dalej. Podczas podróży zapada na dyzenterię, na szczęście koledzy go nie wydają, udaje mu się przeżyć, bo za radą jednego z nich zaczyna jeść spaloną skórkę od chleba, co zahamowało rozstrój i bóle żołądka.

I tak trafia do Dortmundu, w którym były polski obóz i radziecki, amerykański, francuski i włoski. Każdy był otoczony wysokim ogrodzeniem z drutów. Baraki pochodziły prawdopodobnie z czasów pierwszej wojny, piece zbudowane były z zielonych kafli berlinek, a posadzka ułożona z cegieł.

Tam Leon Kubajewski spędza całą zimę. Jedzenie jest bardzo marne, raz dziennie jeńcy dostają tylko brukiew.

Dalsze strony wspomnień Leona Kubajewskiego, dotyczące wyzwolenia, pobytu w ZSRR i powrotu do domu, się nie zachowały

opr. **Ałła Matreńczyk**
fot. **archiwum rodzinne**

Marek Chmielewski nagrodzony przez POLIN

Marek Chmielewski, sołtys podlaskiej wsi Orla, został finalistą konkursu Nagroda POLIN. Finał odbył się 30 listopada 2021 roku w Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie.

Wybrałam się z nim i z jego żoną Jolą na uroczystą galę. Muzeum POLIN to nowoczesny, okazały budynek na Muranowie, przy ulicy Mordechaja Anielewicza 6. Ogromne przeszklenie surowej bryły sprawia, że po zmroku muzeum zdaje się być wiecznym płomieniem potężnego znicza pamięci.

Nagrody POLIN są przyznawane od 2015 roku. Otrzymują je osoby i organizacje, które w znaczący sposób przyczyniają się do ochrony pamięci o polskich Żydach.

W 2021 roku do Nagrody POLIN zostało zgłoszonych ponad sto osób z różnych regionów Polski.

Tytuł laureata oraz 20 tysięcy złotych otrzymał **Dariusz Popiela** z Nowego Sącza.

Orla to mała miejscowość. Przywrócenie do użyteczności publicznej budynku po orlańskiej synagodze, zadbany kirkut, tablica pamiątkowa na kirkucie, marsze pamięci, wystawy, liczne spotkania, kontakty, koncerty muzyki żydowskiej, konferencje, warsztaty, czy zrealizowany we wrześniu 2021 projekt „Orla Art Point – Punkt Sztuki Orla", to działania **Marka Chmielewskiego** i jego przyjaciół. Nie ma co się dziwić, że został finalistą konkursu.

– Fakt, że zostałem zauważony w takim miejscu, przez taką komisję, spośród ponad setki osób i organizacji, już jest wielkim wyróżnieniem i zaszczytem – przyznaje Marek Chmielewski. – Nie wiem, kto mnie tam zgłosił ani czy moje wszystkie dokonania zostały wymienione, bo nikt tego ze mną nie konsultował. Wszyscy nominowani osiągnęli w swojej pracy świetne rezultaty, mieli znakomite pomysły i realizacje. Poznałem wielu wartościowych społeczników i szefów organizacji. Kontakty mogą się przełożyć na dalszą działalność w Orli i synagodze. Lato może być mocno artystyczne …

Tak się złożyło, że informację o nominacji do Nagrody POLIN, Marek Chmielewski otrzymał telefonicznie akurat podczas rozmowy ze mną na temat wrześniowych działań kulturalnych. Był zaskoczony nominacją, ale ja nie. Wiedziałam, ile czasu i starań poświęcił ratowaniu pamięci o dawnych mieszkańcach swojej wsi.

Przed wojną Żydzi stanowili 70 procent ludności Orli. Pozostał po nich cmentarz, domy, synagoga, wspomnienia. Są liczne projekty, koncerty, współpraca. Nie ma wątpliwości, w Orli się dzieje, a animatorem działań jest sołtys Chmielewski. Nagroda to wielki sukces jego i Orli.

– To też wyróżnienie dla **Darka Horodeckiego**, **Ewy Żukowickiej**, **Kariny Jaroszewicz**, **Mirka Żaby Leoniuka**, **Andrzeja Puchalskiego** i oczywiście mojej żony, **Joli**, która wspiera mnie co dzień – wymienia Marek Chmielewski. – Nagroda na pewno dużo pomoże, głównie jeśli chodzi o nowe kontakty. Zainteresowanie mnie zaskoczyło, wiele osób podeszło i proponowało ciekawe rzeczy. Patrzę na to z optymizmem. Pomijając mój osobisty sukces, uważam, że jest to też wielkie wyróżnienie dla miejscowości i jej mieszkańców. Zauważono, że potrafimy współpracować, potrafimy coś dobrego zrobić, jesteśmy normalnymi ludźmi. O Orli zrobiło się głośno. Ktoś się zainteresuje, będzie tu przyjeżdżał, tutaj zostawi pieniądze. Skorzystają mieszkańcy, zapewniający atrakcje i usługi.

Przykładem jest Białowieża, gdzie siedemnaście lat temu działało siedem kwater agroturystycznych, a teraz trzysta. Oczywiście kumuluję zainteresowanie wokół synagogi. Im więcej autorytetów będzie się nią interesować, tym szybciej pojawi się jakaś wymierna korzyść w postaci dotacji. Chociażby poseł **Eugeniusz Czykwin** złożył poprawkę do budżetu na 2022 rok o wyasygnowanie środków na zrobienie dokumentacji technicznej synagogi. Większość poprawkę odrzuciła, ale słychać o nas w Sejmie, w rządzie. Pracujemy na rzecz pamięci o Żydach, ale także ożywiamy miejsce, robimy bardzo wartościowe wydarzenia kulturalne.

Poza prestiżem, wyróżnienie finałowe to także nagroda pieniężna w wysokości pięciu tysięcy złotych minus podatek, czyli cztery tysiące sto pięćdziesiąt, żadna tajemnica. W dzisiejszych czasach, gdy funduje się znaczące podwyżki burmistrzom i wójtom, moja nagroda jest materialnie niewielka – dodaje Marek Chmielewski.

Organizatorem konkursu jest Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, którego dyrektorem jest **Zygmunt Stępiński**. Zapytałam go, co trzeba zrobić, żeby dostać nagrodę?

– Nie ma dobrej odpowiedzi na to pytanie, bo stający w szranki ludzie z całej Polski mają różne doświadczenia, działają w różny sposób – odpowiada. – Łączy ich to, że ich praca ma przywracać pamięć o Żydach polskich. Zmierzenie tego, co jest ważniejsze, a co mniej ważne jest niezwykle trudne. Na rzecz pana Marka Chmielewskiego przemawia to, że pochodzi z Podlasia, czyli regionu o niezbyt dobrej pamięci i niezbyt dobrej historii, przez co wszystko co robi jest dużo trudniejsze niż np. w Warszawie. Chcemy się skupiać na osobach, które podejmują działania w odległych miejscach, często samotnie, często w konflikcie z lokalną społecznością, z brakiem przychylności miejscowych władz. Trudniej tam o pozyskanie środków finansowych na prowadzenie takiej działalności, o wsparcie przez lokalne firmy. Działalność w małych miejscowościach wymaga znacznie większego wysiłku i poświęcenia, a my staramy się to docenić. Pan Marek Chmielewski został dostrzeżony i kto wie, może...

Jestem pod absolutnym urokiem Orli, bo byłem tam na uroczystościach związanych z upamiętnieniem cmentarza, byłem też w synagodze, to robi naprawdę ogromne wrażenie. Myślę, że ma szansę w kolejnych konkursach, bo niezwykle doceniamy to, co robi.

Kandydata do Nagrody można zgłaszać wielokrotnie, np. laureat Dariusz Popiela główną nagrodę otrzymał za trzecim razem. Nominować można nawet co roku. A kto może zgłaszać?

– Pani. Każdy. Proszę wejść na naszą stronę internetową, tam są informacje jak należy zgłaszać – wyjaśnia Zygmunt Stępiński. – Mogą zgłaszać lokalne instytucje, szkoły, burmistrzowie, sąsiedzi, nie ma żadnych ograniczeń. Chodzi o to, żeby zgłaszali ci, którzy potrafią przybliżyć sferę działalności danej osoby. Czym się zajmuje, jakie ma osiągnięcia, umiejętnie to spisać i przedstawić. Potem starannie to sprawdzamy, żeby nie popełnić błędu.

Krystyna Kościewicz

Sami o Sobie. Miesięcznik społeczno-kulturalny. Nieodpłatny dodatek do Przeglądu Prawosławnego
Współfinansowany ze środków Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji
oraz Fundacji im. Księcia Konstantego Ostrogskiego
ISSN 1899-9018 Nr indeksu 371416
Wydawca: Fundacja im. Księcia Konstantego Ostrogskiego
Redaguje zespół: Andrzej Charyło (sekretarz redakcji), Eugeniusz Czykwin (redaktor naczelny)
Doroteusz Fionik, Natalia Klimuk, Ałła Matreńczyk, Anna Petrovska
Anna Radziukiewicz (zastępca redaktora naczelnego), Dorota Wysocka
Opracowanie graficzne: Dorota Wysocka
Skład komputerowy: Halina Kierdelewicz
Adres redakcji: 15-399 Białystok, ul. Składowa 9; tel./fax (0048 – kier. z zagranicy) 85 742 18 57
e-mail: redakcja@przegladprawoslawny.pl; www.przegladprawoslawny.pl

Publikacje wyrażają jedynie poglądy autorów i nie mogą być utożsamiane z oficjalnym stanowiskiem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Публикациі выражают лем погляды авторів і не можут быти ідентифікувани з офіцияльным становиском Міністра Внутрішніх Справ і Адміністрациі Публикации выражают только точку зрения авторов и не могут быть отождествлены с официальной позицией министра внутренних дел и администрации. Публікації виражають лише точку зору авторів і не можуть ототожнюватися з офіційною позицією Міністра внутрішніх справ і адміністрації. Публікацыі выказваюць толькі меркаванні аўтараў і не могуць быць ідэнтыфікаваны з афіцыйнай пазіцыяй Міністра Унутраных Спраў і Адміністрацыі.